

A-52799

Eesti Arheoloogiaseltsi Teated 1996 (1)

Reports of the Estonian Archaeological Society 1996 (1)

SISUKORD - CONTENTS

P. Ligi, Märksistlikud voolud kaasaegses Lääne teoreetilises arheoloogias	4
A. Kriiska ja P. Rummi, Keraamika uurimise võimalikkusest II. Loodusteaduslike meetodite rakendamise arheoloogilise keraamika uurimisel	21
T. Suuroja, Eesti põhjarannika mesoliitiliste ja neoliitiliste asulakohtade kivivahet	30
A. Vunk, Pärnu 16. sajandi ahjukahvite tüpoloogiast ja valmistamise tehnoloogias	37
T. Selmisen, Soome arheoloogide Eesti-sõlted Aspelintist Tallinneni - kaevustööliste uurimistulemusi ja probleeme	43
A. Lavi, Dilemmad 1996	54
Rune Engström in memoriam	59
Resümee - Summaries	60
Lühendid	64

STILUS

6

Toimetaja: Väinö Lang
Aivar Kriiska
Maie Jõelaid

Address: Rõdu 6, Tallinn EE 0101, Eesti
Tel. 440-716

© 1996 Eesti Arheoloogiaselts

Eesti Arheoloogiaselts

AS Tartu ülikooli kirjanduslik ja

AS Tartumaa trükk Puusepa 1a

SOOME ARHEOLOOGIDE EESTI-SUHTED ASPELINIST TALLGRENINI — TEADUSLOOLISI UURIMISTULEMUSI JA PROBLEEME

Timo Salminen

Esitatud 25.04.1995

Soome muinasteadus sündis fennomaansena, rahvusliku soome-ugri arheoloogiana. Seetõttu oli loomulik, et vähehaaval tekkisid sidemed oma rahvuslikku ärkamist läbi elanud lõunapoolse vennasrahvaga. Tihedad kontaktid jätkusid riikide iseseisvumise järelgi, asetades soomlasi teinekord olukordadesse, kus nad pidid seisukoha võtma ka ühiskondlikes küsimustes peetud väitlustes. Kõige püsivamaks arenesid Johan Reinhold Aspelini (1842—1915) ja Aarne Michaël Tallgreni (1885—1945) Eesti-sidemed, vastavalt 1860-ndate aastate lõpust ja 1910.—1920-ndate aastate vahetusest alates.

J.R. Aspelin oli soome arheoloogia rajaja, esimene sellel alal koolituse saanud uurija, kes käis muuhulgas õppimas ka Oscar Monteliuse juures Rootsis. 1870. aastal asutas ta koos paarikümne teise entusiastiga Soome Muinasmälestiste Ühingu (*Suomen Muinaismuistoyhdistys*), aastatel 1878—1884 oli ta Helsingi ülikooli erakorraliseks professoriks ja pärast Soome muinsuskaitseüsteemi loomist sai temast 1885. aastast alates riigiarheoloog. Aspelinil oli otsustav osa kõikide soome arheoloogide koolituses kuni 1910-ndate aastateni.

Eestit külastas Aspelin esmakordselt 1869. aastal Tartu üldlaulupeo ajal. Formaalselt osales ta seal ajalehe *Helsingfors Dagblad* korrespondendina, kuid oma kirjas Aino Kallasele meenutab ta, et pakkus end sellesse ametisse ainult sõiduraha pärast.^{1/} Aspelini sõidu tegelikuks ajendiks oli aga siiski just tollal rahvusromantiliselt põhjalt tärganud huvi soome-ugri rahvaste muinasteaduse vastu. Viimase ülesandeks määratles ta eri rahvaste muistsete asualade ja arenguetappide selgitamise. Selle tarbeks tegi ta 1870-ndate aastate algul mitu reisi nii erinevate Euroopa maade muuseumidesse kui ka soomeugripärasteks peetud muististele Venemaal. Nende reiside tulemusena valmis tal 1875. aastal väitekirja "Soome-ugri muinasuurimise aluseid" (*Suomalais-Ugrilaisen muinaistutkinnon alkeita*) (Aspelin 1875; Salminen 1993, 14—17; 1994; vt. ka Tallgren 1916, 225).

Aspelini suhetel Eestiga olid nii aatelised, rahvuslikud kui ka teaduslikud tagamaad. Esimesel reisil oli esiplaanil üldaateline külg, teisel korral keskendus ta aga soomlase rakendamisele teaduses: suurele atlasele "Muistiseid soome hõimu asualadelt" (*Muinaisjäännöksiä Suomen suvun asumus-aloilta*) (Aspelin 1877—1884) oli tarvis koostada eesti ja liivi rauaaja osa. Just sel otstarbel tegi Aspelin 1880. aastal uurimisretke Balti provintssidesse ja võttis ühendust Jaan Jungiga (1835—1900), keda ta teadis tundvat soome-ugri muistiseid.^{2/} Kunstnikuna oli Aspeliniga kaasas Hjalmar Appelgren (1853—1937, aastast 1906 Appelgren-Kivalo). Reis ulatus muuhulgas Tartu, Riia ja Miitavi (Jelgava) muuseumidesse.

Teadlased osalesid kolmandal üldlaulupeol Tallinnas. Seejärel külastati Abjas elavat Jaan Jungi ja korraldati ümbruses väljakaevamisi. Visiidi mõju Jungile on peetud tähtsaks (Lõugas 1988, 43), nagu ta seda ka ise on tunnistanud.^{3/} Aspelin soovis kaevamiste teel tutvuda nii eesti, liivi kui ka eelsoome ehk gooti kalmetega. Gootipärasteks pidas ta kivikalmeid, millest leiti ambsõlgi.^{4/} Näib, et tookord tahtis ta oma Venemaal loodud soome-ugri rahvaste esiajaloo

tõlgendust kohandada ühele väikesele alale. Balti provintsid olid talle niisiis omamoodi harjutusväljakuks ja katsealaks.

Jung kirjutas 1880. aasta suve kaevamistest lühidalt oma artiklis, "Liivi- ja Eestimaa muinashaudadest ja kivikangruteist" (*Liivin- ja Vironmaan muinaishautoista ja kivilateista*), mis ilmus ajakirjas *Suomen Muinaismuistoyhdistyksen Aikakauskirja* (SMYA) 1883. aastal. Aspelin ja Appelgren osalesid Karksi kihelkonna Tauga küla ja Halliste kihelkonna Sammaste küla Taru kalme kaevamisel. Neid uurimisi pidas Jung otsustava tähtsusega töödeks Eesti kivikalmete ehitajate rahvusliku kuuluvuse selgitamisel. Ta kirjutas:

".../ professor Aspelin näitaski möödunud suvel, kui kaevasime koos Karksi muinashauda, et seal leitud esemetel oli ainult eesti mustreid. Aga et need suured kivikalmed on osaliselt ka gootiaegsed, märkasime, kui koos professor Aspeliniga /.../ uurisin Taru kivikalmet Halliste kihelkonna Sammaste külas" (Jung 1883, 193, 200). (Tõlge soome keelest.)

Aspelini ja Appelgreni külaskäigu ajal kaevatud kalmete leiud jõudsid tolleaegsesse Helsingi ülikooli ajaloo-etnograafiamuuseumisse ehk praegusesse Soome Rahvusmuuseumisse (*Suomen kansallismuseo*) (Tallgren 1925), mistõttu, muide, Tartu professorid olid Jungi peale pahased.^{5/}

Aspelini atlase viies vihik ilmus 1884. aastal ja selles esitas ta Balti provintside rauaaja leide ning pilte üksikutest kinnismuististest. Jungi, kes sai Aspelini käest eksemplari sellest vihust, rõõmustas eriti eri rahvustele kuuluvate esemete esitluse selgus.^{6/}

Külaskäigu ajal Eestisse paluti Jaan Jungilt ka kaastööd SMYA-le. Hiljem on Aspelin Jungile veel kirjutanud ja palunud artikleid, saates samuti mõned SMYA numbrid.^{7/} Kuigi pidevat ja korrapärast suhet ei tekkinud, saatis Jung peale eelmainitud, algselt ettekandena mõeldud artikli siiski veel kolm kirjutist. 1885. aastal ilmus SMYA-s tema artikkel surnupõletuskohtadest. 1892. aastal saatis Jung ülevaate Liivimaa muinaslinnustest, mille Hjalmar Appelgren lubas ilmutada 1894. aasta SMYA-s. Samaaegselt palus viimane Jungilt ka kirjutisi ja teateid ajakirja *Suomen Museo* jaoks.^{8/} Linnuste artikkel siiski ei ilmunud, kuid *Suomen Museo* sai Jungilt kirjutise Liivi- ja Eestimaa kirikute ehitamisega seostatavatest muistenditest (Tallgren 1916, 257). Aspelin saatis Jungile ka juhtnööre muististe registreerimise kohta, mida Soomes oli alustatud 1870-ndatel aastatel.^{9/}

See, et koostööpartneriks valiti just eestlasest Jung, mitte mõni sakaslasest uurija Tartust või Tallinnast, osutab selgele tahtele toetada eestlaste rahvuslikku ärkamist. On ju Eesti rahvuslikus liikumises nähtud paljus analoogi Soome nn. fennomaaniale. Ilmselt sellepärast ei olnud Aspelini uurimustel sakslaste vaatevinklist olulist tähendust, kuigi tema atlase tähtsust siiski tunnustati (Hausmann 1899, 7).

1880. aastate kaevamiste järelmõjud on tuntavad veel 1890-ndatel aastatel, kui Jung palus Aspelini ja Appelgreni saata oma pilt ja lühike biograafia raamatu "Muinasaja teadus Eestlaste maalt" jaoks.^{10/} Ei ole kindel, kas Aspelin saatis oma andmed ise. Appelgren seda tegi, kuigi arvas, et need ei vääri avaldamist. Järgmisel aastal, tänades Jungi saadetud raamatu eest, väljendas ta end veelgi tagasihoidlikumalt.^{11/}

Arvatakse, et Jung on saanud märkimisväärseid mõjutusi Aspelinilt. Kontakt oli aga kasulik ka soome asjaosalistele, eelkõige *Muinaisjäännöksiä*-atlase jaoks saadud materjali näol. Liivimaa uurimused lõpetavad Aspelini 1870-ndatel aastatel alguse saanud uurimuste sarja, mille eesmärgiks oli luua pilt Venemaa soome-ugri rahvaste muinasajast. Omaette terviku moodustavad aga aastail 1887—1889 toimunud Siberi reisid.

Nagu alguses tõdeti, ei piirnenud Aspelini rahvuslik huvi ainult arheoloogiaga. Juba esimesel reisil Tartusse tekkis Aspelinil tutvus ajalehe "Postimees" rajaja Johann Woldemar Jannseni perekonnaga. Jannsen (1819—1890) esindas rahvusliku ärkamisaja mõõdukat suunda, mis ei taotlenud suhete katkestamist sakslastega. Sakslaste ja eestlaste vahelisest suurest sotsiaalsest lõhest kirjutas murelikult ka Aspelin.^{12/} Oma tolleaegset harrastust ühiskondlikes küsimustes sõna võtta on ta hiljem küll klassifitseerinud kaudseks ja emotsionaalseks.^{13/} Selles peegeldub Soome vaimulikkonna, kust põlvnes ka Aspelin, vahendajaroll ülemkihi ja lihtrahva vahel ja sellest tulenenud liberaalsed seisukohad. Tuntav on ka Aspelini rahvusromantiline mõtteviis, millest lähtus ka kogu tema teaduslik toodang.

Kui Eesti rahvuslik liikumine 1880-ndate aastate algul jagunes kahte suunda, toetas Aspelin Jannsenit tema vaidluses Carl Robert Jakobsoni (1841—1882) järsema suunaga. Kontaktidest Jakobsoniga ei ole ilmselt jäänud mainimisväärseid dokumente, välja arvatud üks Soome poliitilist olukorda kirjeldav kiri Jakobsonile aastast 1878./14/ Kõige elavam, avameelsem ja isiklikum oli kirjavahetus J. W. Jannseni poja Harry Jannseniga aastatel 1881—1883. Suhe H. Jannseniga on huvitav näide sellest, kuidas kõik eesti vaidlusosalised proovisid võita endale soome rahvuslikel aladel toimivate mõjukate isikute soosingut. H. Jannsen oli läinud üle Jakobsonlaste leeri ja proovis otsida tuge sakslaste vastu venelastelt. See tõi talle kaasa isamaa reeturi maine. Aspelin säilitas usu noorema Jannseni rahvuslike eesmärkide siirusesse./15/ Jannsen ise ei uskunud tollal üldse mingisugusegi venestuspoliitika võimalusse Balti provintssides ja näib, et venelased kasutasid teda ka sakslaste vastases tegevuses ära./16/ Aspelin on ilmselt üritanud säilitada siiski teatavat erapooletust eesti rahvusliku liikumise suundade suhtes. H. Jannsenile tegi ta lausa otseseid etteheiteid eestlastele iseloomuliku kombe pärast oma eesmarke intriigide abil saavutada, tuues eeskujuks soome rahvuslikku liikumist ja Hegeli—Snellmani filosoofiat./17/ Tõenäoliselt lähtus just sellest J. V. Snellmani pessimism, kui ta Aspelini järgi oli J. W. Jannseniga kohtudes viimasele öelnud, et ei näe eesti rahva tulevikuks just erilist lootust./18/

J.R. Aspelin moodustas üksinda Soome arheoloogia esimese teadusliku hariduse saanud põlvkonna. Järgmiste arheoloogide kasvatajana mõjutas ta samuti nende lõunapoolsete sidemete kujunemist. Soome arheoloogide teise põlvkonda kuulusid peamiselt Axel Olai Heikel (1851—1924) ja Hjalmar Appelgren, kellest Heikel tegeles hiljem küll peamiselt etnograafiaga.

Appelgreni suhted Balti provintssidega olid Aspelini omadest juhuslikumad, kuid Heikeli etnograafilistes uurimustes oli Eesti kesksel kohal (Niiranen 1987, 40—50, 84—86). 1880-ndatel aastatel, kogudes oma väitekirja tarvis materjali soome-ugri ehitiste kohta, oli Heikel kirjavahetuses Jakob Hurdaga (1839—1907), kusjuures teadlased ka kohtusid./19/ Heikeli teiseks tähtsaks koostööpartneriks oli hiljem diplomaatiasse siirdunud Oskar Kallas (1868—1946), kelle kaudu ta hankis materjali eelkõige rõivastuse kohta./20/ Heikel omakorda on soovitanud Kallase palkamist Aleksander III muuseumisse Peterburis. Tegemist oli vist muuseumi dotsentuuriga, mida Kallas aastatel 1901—1903 tõepoolset ka pidas. Kui Kallas oli nimetatud ametikohale, kasutas Heikel jälle teda ära fotode saamiseks muuseumi esemetest, eriti vöödest. Umbes 1903. aasta paiku sai Soome Rahvusmuuseum Kallaselt Balti provintsside etnograafiliste esemete kollektsiooni./21/

19. sajandi lõpul ja 20. sajandi algusaastatel soome arheoloogide lõunapoolsed sidemed mõnevõrra nõrgenesid. See liitub üldise soome-ugri alase uurimistöö tähtsuse kahanemisega ja Soome arheoloogia suundumisega rohkem Skandinaaviasse. Küll aga juurdus just sellel ajal teooria soomlaste sisserändamisest Eestist meie ajaarvamise esimese ja teise sajandi vahetusest alates (Hackman 1905).

1890-ndate aastate algul Balti provintssides ja pisut hiljem Soomes toimunud venestusaeg ei näi olevat mõjutanud soome arheoloogide Eesti-suhteid. Selle peamiseks seletuseks on isikukeskne suhtlus, st. kontakte ei hoitud organisatsioonide, vaid üksikisikute vahel. Erilist tähtsust ei olnud sellelgi, et 1890-ndate aastate algusest alates muutsid Vene ametivõimud varem mitteametlikult toiminud eestlaste organisatsioonid avalikuks, et seeläbi neid paremini valvata (Arukaevu 1994, 11—12). Peamisteks sündmusteks oli Aspelini eemaletõmbumine arheoloogiast Soomes ja Jungi surm Eestis.

Hoopis tugevamaks kujunes soome arheoloogia Eesti-sild 1920-ndate aastate alguses Aarne Michaël Tallgreni kaudu. Soome ja Eesti olid mõlemad iseseisvunud Venemaast ja rajasid oma rahvuslikku teadust. Eriti raske oli Eestis, kus kogu senine teaduselu oli toimunud saksa- ja venekeelsena. Kuna rahvuslikku teadlaskonda veel ei olnud, tuli mõnelgi alal toetuda välismaalt, eelkõige Soomest ja Rootsist kutsutud õpetlastele. Nende ülesandeks jäi aluse panemine nii teaduslikule uurimistööle kui ka õpetamisele. Arheoloogiaprofessoriks kutsuti Soomest A.M. Tallgren.

Tallgren oli mitmeski mõttes Aspelini õpilane, olles võtnud omaks ka tema mõõduka rahvusluse. Tallgren jätkas Aspelini poolt alustatud uurali-altai arheoloogia teed ja nii —

esialgsete kõhkluste järel — asus ta innukalt aitama oma rahvuslikku teadust rajavat Eesti Vabariiki, samamoodi kui Aspelin oli vaimselt toetanud J.W. Jannsenit selle äratustegevuses 1860.—1890-ndatel aastatel.

Miks Tartusse kutsuti arheoloogiaprofessoriks just Tallgren? Omi arheolooge eestlastel veel ei olnud, mistõttu tuli pilk suunata naabermaadesse. Tollal olid doktorikraadi omandanud soome arheoloogidest kindla positsioonita veel Tallgren ja Carl Axel Nordman (1892—1972). Antud juhul oli loomulikum valik soome-ugri küsimustest huvitunud Tallgren kui rootsikeelne, osalt Taanis õppinud ja Skandinaavia-suundumusega Nordman. Lisamõjuriks oli tõenäoliselt Tartu Ülikooli soomlasest geograafiaprofessor Johan Gabriel Granö (1882—1956). Granö isal, Siberi soomlaste juures kirikuõpetajana töötanud Johannes Granöl oli olnud lähedasi kontakte soome arheoloogidega ja ka noorem Granö ise oli oma geograafilistel uurimisreisidel Siberisse ja Mongooliasse dokumenteerinud arheoloogilisi leide ning loonud seeläbi suhted muinasteadlastega.

Enne 1920. aastat ei olnud Tallgreni Eesti-suhted mingil määral erinevad teiste soome arheoloogide omadest. Kui talle 1920. aasta talvel, esmalt mitteametlikult, pakuti professorikohta, kirjutas ta Tartu Ülikooli rahvaluuleprofessor Matthias Johann Eisenile (1857—1934) muuhulgas: “Olen väga rõõmus selle usalduse üle, mida minule osutatakse ja loodaksin, et võiksin olla selle vääriline. Aga mulle tundub, et minu eneseusaldusest ei piisa, ja et ma ei julge hakata organiseerima tähtsat küsimust ja ala riigis, mis elab tõusuaega. Võib-olla tulevikus.” (Tõlge soome keelest.) Ta oli juba kirjutanud ka Granöle ja teatanud oma keeldumisest. Oli samuti plaanitud, et Tallgren peab 1920. aasta suvel Tartus 10-loengulise arheoloogia suvekursuse. Selle asemel tegi Tallgren ettepaneku pidada üliõpilastele kaks nädalat loenguid sügissemestri algul, mille järel võiks keegi eestlane minna koos temaga Helsingisse õppimaks arheoloogiat ja hiljem naasta selle ala õppejõuks Tartusse. Helsingis kavatses Tallgren pidada sügissemestril loengukursuse Eesti arheoloogiast./22/

Miks Tallgren siiski läks Eestisse? Siin puutume kokku Tallgreni isikuloo uurimise üldise raskusega: oma isiklike mõtteid ta enamasti kellelegi ei avaldanud, rääkimata sellest, et oleks nende kohta jättnud mingeid dokumente (vt. ka: Kivikoski 1960, 29). Otsus on aga langetatud väga kiiresti, sest 26. mail on ta juba nimetatud professoriks (*op. cit.*, 42). Oma osa on selles etendanud Aarne Europaeus (1887—1971, aastast 1930 Äyräpää), sest kirjas viimasele tänab Tallgren teda mõjutuse eest võtta pakutud koht vastu. /23/ Võimalik, et ka professor Granö on Tallgrenit keelitanud. Mingit välist pööret, mis võis olla meelemuutuse taga, ei või täheldada. Aarne Äyräpää on oma Tallgreni nekroloogis viidanud tema huvile ja imetlusele igasuguse alustaja ja teerajaja töö vastu. Kirjas Europaeusele 1925. aastal mainib Tallgren oma tahet töötada iseseisvalt /24/, milleks tal vaevalt oli piisavalt võimalusi rahvusmuuseumi (tol ajal ametlikult Riiklik Ajaloo-Etnograafiamuuseum) amanuensisenä töötades. Pääsedes uuele tööpõllule, on ta igatahes saanud uue elujõupuhangu, mis hävitas pessimismi ja tahtmise vahetada eriala (Äyräpää 1946, 56)./25/

Tartus tuli Tallgrenil alustada peaaegu tühjalt kohalt, mis võimaldas töötada oma parema äranägemise järgi. See ei tähenda, et ta oleks alahinnanud Eesti- ja Liivimaal 19. sajandi jooksul tehtud muinasteaduslikku tööd. Vastupidi, ta hindas kõrgelt Constantin Grewingki (1819—1887), Richard Hausmanni (1842—1918) ja Jaan Jungi ponnistuste tulemusi. Jungi tehtud muististe kirjeldusi kasutati Tallgreni professoriks olemise ajal ettevõtetud uue muististe registreerimise alusena (Tallgren 1921). Lisaks õppetööle jõudis ta luua Arheoloogia Kabineti ja selle juurde ka muuseumi. Sellega seoses organiseeriti tegelikult ümber suur osa arheoloogilisi kogusid, kuna Arheoloogia Kabineti muuseumi koondati Õpetatud Eesti Seltsi, Eesti Rahva Muuseumi ja Isamaaliste Muististe Keskmuseumi /26/ muinasesemed. Kabineti juurde loodi ka arhiiv ja raamatukogu. 1921. aasta suvel alustati laialdast muististe registreerimist, mis jõudis lõpule 1927. aastal, kui Tallgren oli juba tagasi Helsingis. 1921 aasta suvel, vähemal määral ka veel kahel järgneval aastal, sooritati mitmeid arheoloogilisi väljakaevamisi. Kaevamised toimusid õige mitmel pool Eestis ja raskuskese oli rauaaja muististel (ülevaade Tallgreni tegevusest Tartus on esitatud: Jaanits 1995, 11—15).

Tallgreni õpilastest Tartus jäid arheoloogi ametisse Harri Moora (1900—1968), Marta Schmiedehelm (1896—1981), Erik Laid (1904—1961) ja Richard Indreko (1900—1961) ning etnograafiasse suundusid Ferdinand Leinbock (Linnus) (1895—1942) ja Aliise Karu (Moora) (1900—1996) (*op. cit.* 13—14).

Tallgreni Tartu-periood lõppes 1923. aasta kevadel, kui sai tõenäoliseks tema nimetamine Helsingi Ülikooli arheoloogiaprofessoriks. Tõsi, teoks sai see alles sama aasta 29. detsembril. Eestist lahkumise mõte oli tal siiski juba pärast esimest õppeaastat. Juulis 1921 Europaeusele saadetud kirjas, kus ta kaalutles oma ametikoha taotlemist Helsingisse, kirjutas Tallgren muuhulgas: “Muidugi ei jää ma Tartusse pikaks ajaks, minu meelest mitte rohkem kui aastaks. Kui ma ka siis ei saa võimalust pääseda välismaale, asun mingile uuele alale.”/27/ (Tõlge soome keelest.)

Niisiis näib lahkumise otsus olevat langetatud juba enne kandideerimist Helsingi Ülikoolis. Oma järglast Tartusse on Tallgren hakanud otsima 1921. aasta sügisel, ilmselt kohe peale töökoha taotlemist Helsingis. Nähtavasti oli esimeseks kandidaadiks poolakas Jozsef Strzygowski (1862—1941), kes oli sellest kohast ilmselt ka ise huvitatud. Ettevõtmine on siiski läbikukkunud ja veel enne, kui Strzygowski jõudis isegi Tartus käia. Edasine uurimine peaks selgitama, kas asi jõudis areneda ülikooli ametliku otsuseni või oli tegu mitteametliku kontaktiga. 1922. aasta lõpul on Tallgren esitanud asjakohase järelepärimise vähemalt Nils Åbergile (1888—1957) ja Birgen Nermanile (1888—1971). Åberg pidas Tartut enesele liialt kõrvaliseks kohaks ja keeldus otsekohe. Kirjavahetuses C.A. Nordmaniga esines hiljem ka austerlase Adolf Mahrini nimi, keda Nordman pidas parimaks valikuvõimaluseks sakslaste hulgast (Salminen 1993, 36—37)./28/

Veel Helsingisse tagasipöördumise järel käis Tallgren Tartu Ülikoolis vastu võtmas eksameid ja nõuandjana töid juhatamas (Kriiska 1995, 34; Jaanits 1995, 19).

Kui Tallgren oli tulnud Tartusse osaliselt Granö soovitusel, siis oli tema enda käsi mängus teiste soomlaste Eestisse kutsumisel. Eriti mõjutas ta Eesti Rahva Muuseumi direktori valikut ning muuseumi üldist organiseerimist (Linnus 1995). Juba 4.09.1919 Aarne Europaeusele saadetud kirjas tegi ta viimasele ettepaneku minna Eestisse muuseumiasjade korraldajaks. 8. septembril kirjutas Europaeus oma vastuses: “Vaevalt mul on küll muud võimalust kui minna Eestisse, kui ainult kõlban... Võib mineku vist lükata 1920. aasta algusesse... Hoi a nüüd asi hoolikalt salajasena.”/29/ (Tõlge soome keelest.)

Näib, et asi lükkus edasi. Kuid kohe peale professoriks nimetamist teatas Tallgren oma tahtmisest võtta kaasa Europaeus ja Tyyni Vahter. 1921. aasta alguses järgnes selles osas veel kaks järelepärimist. Europaeuse küsimus on vist vähemalt mitteametlikul tasemel ka Eesti muuseumiringkondadesse jõudnud, sest 25.04.1921 saadetud kirjas on Tallgren pidanud palka ning keele- jt. nõudmisi sobivaks./30/ Pole teada, miks Europaeus lõppude lõpuks siiski Tartusse ei läinud. Eelmainitud kiri igatahes viitab selle mõtte võrsumisele temas endas; põhjusi tuleb ehk otsida isiklikult pinnalt.

Eesti Rahva Muuseum sai lõpuks juhatajaks Ilmari Mannineni (1894—1935). Europaeuse ahvatlemine Tartusse ei tähenda, et Ilmari Manninen oleks olnud mingisuguseks päästelahenduseks. Pigem paistab Tallgreni eesmärgiks olevat olnud juba 1919. aastal saada Eestisse nii Europaeus kui Manninen. 15.03.1920 kirjutas ta M. J. Eisenile: “Prof. Kaarel Krohniga on arutletud kellegi sobiva etnograafi saamisest Eestisse. Ta võiks ehk samaaegselt olla muuseumikorraldaja ja ülikooli õppejõud — sellisel juhul, kui sobivat arheoloogiat esindajat ei saadaks. On mõeldud mag. Ilmari Manninenile (ma ei ole temale endale veel midagi kirjutanud), kes ei ole veel küll doktor, kellel on aga suurepärased teadmised etnograafias, rahvaluules ja ajaloos...”/31/ (Tõlge soome keelest.)

Mannineni kavandas Tallgren ka enda “päästjaks”. Kiri osutab Europaeuse kõhklustele — vastasel juhul ju ei oleks olnud tarvis planeerida Mannineni muuseumikorraldajaks. Veel kord soovitas Tallgren Mannineni 1924. aasta kevadel, mil viimane sellesse ametisse ka nimetati (Linnus 1994)./32/

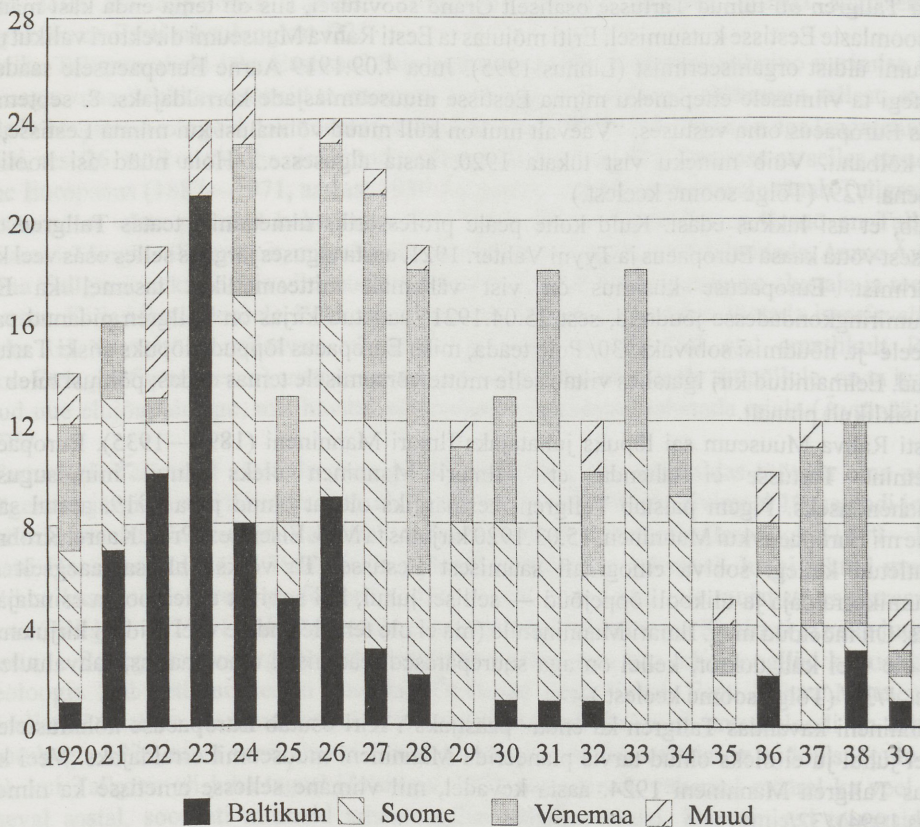
Tallgren nägi Eesti Rahva Muuseumi ja Tartu Ülikooli soome-ugri uurimstöö ülalhoidjana. Nende põhilisteks uurimisobjektideks sobisid tema meelest liivlased ja ingerlased, “...aga Soomele

kuulub Siberi, Kesk-Aasia ja Lõuna-Venemaa steppide muinasteaduslik uurimine” ning soomeugrilaste ja lõunapoolsete saamide kultuurimõjude selgitamine (Tallgren 1924, 24; Linnus 1995, 39). Tallgren on üpris selgesti mõelnud Eesti Rahva Muuseumi Soome Rahvusmuuseumi tööpartneriks selle laia uurimistöö hõlbustamiseks. Ka Harri Moora võttis omaks õpetaja idee Tartu uurijate kohusest ja loomulikust võimalusest töötada just ida suunas, kuigi nõukogude poole suhtumine tegi asja eriti raskeks (Moora 1932, 29; Hudjakov 1931, 28).

Tallgren osales elavalt ka Tartu teadusvälises elus. Hiljem Soomes oli ta aktiivselt tegev Soome—Eesti Seltsis. Need küsimused nõuavad aga veel põhjalikumalt uurimist.^{33/}

Kevadel 1925, võrreldes professori olukorda Tartus ja Helsingis, kurtis Tallgren, et tal ei ole Helsingis õpilasi ja tahaks seetõttu töötada Tartus ning oli rahul, kui Harri Moora tuli Helsingisse ja tal oli jälle olemas õpilane.^{34/} Eestis oli Tallgren saanud luua ühtse süsteemi algusest peale ja seal oli tal rohkemist just seda igatsetud iseseisvust. Soomes kuulus ta aga juba väljakujunenud ja mitmes suunas hargnenud uurijate kollektiivi ning pealegi jäi ta ju eemale kodumaa arheoloogia peasuundadest. Üldiselt oli arheoloogiat peaaoinena õppivaid üliõpilasi Helsingi ülikoolis kuni 1950-ndate aastateni vähe ja märkimisväärse osa professori tööst moodustas üldkursuste lugemine ajalootudengitele.

Eesti-aeg on näha samuti Tallgreni toodangus: 1920—1925 avaldatud uurimusest 22 artiklit ja kaks monograafiat liitub Eesti arheoloogiaga. Nendel aastatel ilmus temalt kokku 51 Soome arheoloogia bibliograafias loetletud tööd, millest viit tuleb pidada monograafiaks (Cleve 1926, 55—57). Järgneva kümne aasta jooksul kirjutas ta 104 bibliograafiasse võetud tööd, millest viies artiklis puudutatakse Eesti või Läti muinsusi (Kivikoski 1936, 67—71). Kui vaatame Tallgreni kogu produktiooni, v.a. retsensioonid, ja selle jagunemist eri maade vahel (joon. 1), selgub, et ta

Joon. 1. A. M. Tallgreni toodang 1920—1939

ei kaotanud oma huvi Eesti vastu kunagi, selle tähendus aga ei olnud enam endine. Eestit puudutavas osas jõudis Tallgren välja ka kiviaja juurde, mida ta muidu ei käsitlenud ja milles ta ei pidanud ennast võimeliseks mainimisvärseteks saavutusteks./34/

Konkurss Helsingi Ülikooli arheoloogiaprofessori kohale tegi Eesti arheoloogiast lühikeseks ajaks Soome teadlaste vahelise tüliobjekti ja sõjariista. Helsingi Ülikoolis asutatud arheoloogia õppetooli täitmisega arenes välja terav vaidlus Tallgreni ja Julius Ailio (1872—1933) vahel ning selle osaks oli ka Ailio ülevaade Eesti muinasteaduse organiseerimisest, mis oli samaaegselt retsensioon Tallgreni teosele *Zur Archäologie Estis, I*. Oma kriitikas pidas Ailio Tallgreni geograafilis-geoloogilisi ning kronoloogilisi järeldusi “täielikult õhust võetuteks”. Muuhulgas arvas ta Tallgreni dateeringuid Kunda ja Võisiku kultuurile (*resp.* 6000—5000 ja 5000—3000 e.Kr.) liiga varajasteks. Ise ta pidas Kunda, Võisiku ja Pärnu jõe leide samaaegseteks ja oletas nende kuulumist alles aega pärast aastat 4000 e.Kr. Eestis tehtud muinaslinnuste registreerimistöö oli Ailio meelest hooletu ja näiteks Varbola ja Valjala taolisi linnuseid pidas ta looduslikeks moodustisteks, peamiselt rannavallideks. Ka rauaaja etniliste olude tõlgendust pidas ta põhjendamatuks. Viimase puhul puudutas Ailio kõigepealt seda, et Tallgren on järelduste alusena kasutanud Alfred Hackmani uurimust Soome vanemast rauaajast, kuigi Hackman pidas soomlaste sisserändamise selgitamise vaieldamatuks eelduseks Eesti etniliste olude põhjalikku uurimist (vt. Hackman 1905, 330) — niisiis olevat tegemist *circulus in demonstrando*‘ga (Ailio 1924). Tallgren kirjutas Ailio kriitikale vastuse, jättis aga selle avaldamata./35/

Julius Ailiol endalgi paistab olevat olnud rohkesti Eesti arheoloogiaga seotud plaane. Ta on kogunud Tallinna, Tartu, Pärnu ja Miiitavi muuseumidest ning paarist erakogust Pärnus andmeid praktiliselt kõigist kiviaja esemeist ja natuke ka rauaaja ainesest./36/ Näib, et ta on kavatsenud kirjutada üldkäsitluse Baltikumi kiviajast. Meenutagem, et ta kritiseeris eriti karmilt just Tallgreni vastavat perioodi käsitlevat teost. 1921. aasta sügisel kirjutas Ailio lootusrikkalt G. Wiedemannile, arvates, et saab 1922. aasta algusest pühenduda tervenisti teadusele ja jätta poliitika./37/ Kuna aga 1923. aasta lõpul sai professori ametikoha Tallgren./38/, jättis Ailio arheoloogia peaaegu täielikult ja pühendus poliitilisele karjäärile.

Tallgreni professoriaeg Tartu Ülikoolis oli soome arheoloogide Eesti-suhte tippajaks. Samas tähendas see ka nende suhete iseloomu muutumist aspeliniaansest vormist uuele tasemele. Aspelinile olid Balti provintsid kõigepealt osa suurest soome-ugri uurimisalast — Soome teaduslikuks kolooniaks, mille muinsuste selgitamine oli soomlaste rahvuslikuks kohustuseks. Tallgreni arheoloogiline Eesti kujundlikult öeldes iseseisvus. Lisaks sellele, et ta pani eesti muinasteadusele aluse, millelt sai areng jätkuda, lõi ta ka pildi Eesti esiajaloost selle omadest allikatest lähtudes.

Viited ja kommentaarid.

- 1/ ETA KM F157 väikekogud M6:2, J.R. Aspelin Aino Kallasele, Helsingi 27.12.1911.
- 2/ ETA KM F50 J. Jung M2:2, J.R. Aspelin Jaan Jungile, Dorpat 6.08. / 25.-07.1880. SMY J. Jung J.R. Aspelinile, Abja 31.07.1880.
- 3/ SMY J. Jung J.R. Aspelinile, Abja 16.09.1880.
- 4/ ETA KM F50 J. Jung M2:2, J.R. Aspelin J. Jungile, Dorpat 6.08. / 25.07.1880.
- 5/ KM 2021. SMY J. Jung J. R. Aspelinile, Abja 28.06.1884: “...Die Dörptschen Professorn... mit mir sehr böse sind, dass ich durch Ihnen und dem Grafen Sievers Alterthümer aus unserem Lande habe bringen lassen...”
- 6/ SMY J. Jung J.R. Aspelinile, Abja 5.12.1884.
- 7/ ETA KM F50 J. Jung M2:2, J.R. Aspelin J. Jungile, Helsingfors 21.12.1880.

8/ ETA KM F50 J. Jung M2:1, H. Appelgren J. Jungile, Helsingi 12.04.1894, 5.09.1894.

9/ Sama viitega nr. 7.

10/ ETA KM F50 J. Jung M2:2, J.R. Aspelin J. Jungile, Helsingfors 18.06.1898. MV ark. os. Appelgren, J. Jung H. Appelgrenile 27.05 ja 1.07.1898.

11/ ETA KM F50 J. Jung M2:1, H. Appelgren J. Jungile, Helsingi 21.07.1898 ja 20.10.1899. Viimasena mainitud kirjas kirjutab Appelgren: "Mitä kuvaani tulee täytyy minun tunnustaa että suorastaan häpeän nähdä Aspelinin kuvan vieressä ainoastaan oman kuvani, kun ei kirjassa ole kenenkään muun vähäpätöisemmän miehen kuvaa, joka on työskennellyt Viron muinaisuuden alalla. Aspelinin rinnalla olen minä liian halpa, en ole mahdollinen hänen kengännauhojaankaan avaamaan."

12/ Vrd. soomlaste fennomaania sisemisi erimeelsusi 1860-ndatel aastatel, kui nn. vanad ausad fennomaanid (Z. Topelius, J. V. Snellman jt.) rõhutasid olemasoleva haritlaskonna muutmist rahvuslikuks ja G. Z. Forsman (Yrjö Koskinen) seadis eesmärgiks kogunisti uue, rahva seast kasvava haritlaskonna loomise. Lühike ülevaade soomluse arengust, eriti arheoloogia taustilminguna vt. Salminen 1993, 11.-14.

13/ Sama viitega nr. 1.

14/ ETA KM F47 C.R. Jakobson M8:31, J.R. Aspelin C.R. Jakobsonile, 24.01.1878.

15/ Sama viitega nr. 1.

16/ SMY H. Jannsen J. R. Aspelinile, Revel 26.12.1881:

"...Was die gegenwärtige Regierung anbetrifft, so darf ich sagen, dass sie sich gegen uns äusserst sympathisch verhält und in Bezug auf uns keine slavophilen Motive hat. Ich habe Wochen lang mit den höchsten Regierungssphären verkehrt..." Vt. ka: ETA KMF48 M1:21, J.R. Aspelini kirjad H. Janssenile 1881.—1882. a.

17/ ETA KM F48 M1:21, J.R. Aspelin H. Jannsenile, Helsingfors 4.02.1882. Aspelin kirjutab muuhulgas: "Eine Gedanke, die uns hier immer begeistert, hast Du, wie es mir scheint, bisher zu wenig betont und was Du in Deinem Land, wo man mit Intriguen alles gewinnen glaubt, hervorheben brauchtest. Es ist nämlich die ehrliche Arbeit, - die sittliche von aller Geschichte bestätigte Lehre, dass ein Volk, hier das Estnische, nei etwas anderes hoffen oder gewinnen kann, als was das mit ehrlicher Arbeit verdient hat. Äusserst kommt nichts einem Volke als Geschenk. Alles muss treu verdient werden. Es ist auf solche hohe Sätzen J. W. Snellmans das finnische Volk baut und geht von Siege zu Siege. Wir freuen uns über jedem Sieg, weil derselbe ein Beweis von der wachsende Stärke des Volkes ist."

18/ Sama viitega nr. 2.

19/ ETA KM F43 J. Hurt M4:32, kirju 1885.—1893. a.

20/ ETA KM F186 M55:28, kirju 1900.—1906. a.

21/ ETA KM F186 M55:28, A.O. Heikel O. Kallasele 27.01., 1.03. ja 14.03.1901.

22/ ETA KM F25 M.J. Eiseni k. (ERA) M14:35, A.M. Tallgren M.J. Eisenile, Helsingi 15.03 ja 31.03.1920. Pakutud ametikohast teatas Tallgrenile antropoloog Kaarlo Hild, n, kes oli 1920. aasta talvel külastanud Tartut.

23/ MV ark. os. Äyräpää Tallgreniaana—Tegengreniaana, A.M. Tallgren A. Europaeusele, Helsingi 30.05.1925.

24/ MV ark. os. Äyräpää Tallgreniaana—Tegengreniaana, A.M. Tallgren A. Europaeusele, Helsingi 30.03.1925.

25/ Tallgreni pessimismist vt. näiteks MV ark. os. Äyräpää Tallgreniaana—Tegengreniaana, A.M. Tallgreni kirjad A. Europaeusele 17.08 ja 14.09.1919.

26/ Centralmuseum der vaterländische Alterthümer oli 1840. aastatel Tartu Ülikoolis Friedrich Kruse poolt asutatud muuseum. Muuseumi kogud evakueeriti koos muu ülikooli varaga Venemaale Esimese maailmasõja ajal ja tervikuna ei ole neid tänini tagasi saadud (Tartu ülikooli ajalugu II, 158—159; Eringson 1970; Linnus 1993)

27/ MV ark. os. Äyräpää Tallgreniaana—Tegengreniaana, A.M. Tallgren A. Europaeusele 3.07.1921.

28/ HYK Coll. 230 Jozef Strzygowski A.M. Tallgrenile 4.10.1921, Nils Åberg A.M. Tallgrenile 12.12.1921, C.A. Nordman A.M. Tallgrenile 29.12.1924.

29/ MV ark. os. Äyräpää Tallgreniaana—Tegengreniaana, A.M. Tallgren A. Europaeusele 4.09.1919. HYK Coll. 230 A. Europaeus A.M. Tallgrenile 8.09.1919.

30/ MV ark. os. Äyräpää Tallgreniaana—Tegengreniaana, A.M. Tallgreni kirjad A. Europaeusele 30.05.1920, 25.04.1921. ÄSA A.M. Tallgreni kaks dateerimata postkaarti A. Europaeusele 1921. a.

31/ ETA KM F25 M.J. Eiseni k. (ERA) M14:35, A.M. Tallgren M.J. Eisenile, Helsingi 15.03.1920.

32/ ETA KM F25 M.J. Eiseni k. (ERA) M14:35, A.M. Tallgren M.J. Eisenile, Helsingi 20.05.1924.

33/ Suuline teade hr. Pasi Suikkilt, Tartus kevadel 1994.

34/ ETA KM F25 M.J. Eiseni k. (ERA) M14:35, A.M. Tallgreni kirjad M.J. Eisenile 4.02. ja 31.03.1925.

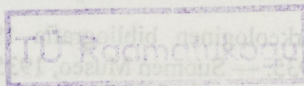
35/ MV ark. os. Äyräpää Tallgreniaana—Tegengreniaana, A.M. Tallgren Arne Europaeusele 12.08.1928, milles on juttu tema plaanidest kirjutada Venemaa arheoloogia üldteos: "Kivikausi tietysti jää arvottomaksi."

36/ MV ark. os. Tallgren 29: Vastus dr. J. Ailiöle. Vaidluse teadusloolisest positsioonist vt. Salminen 1993, 37—38. Kui Tallgren hiljem Soome esiajaloo kirjutades rajas oma käsitluse Hackmani sisserännuteooriale (Tallgren 1931, 101, 141), kritiseeris teda Harri Moora, kes oletas, et eelrooma rauaaja esemeid on leitud seetõttu vähe, et mitteorgaanilisest materjalist esemeid lihtsalt kasutati vähe ja neid ei ole jäänud järele — HYK Coll. 230 H. Moora A.M. Tallgrenile 21.03.1932.

37/ MV ark. os. Ailio 8, 16.

38/ ETA KM OES M.A. 189:32, J. Ailio G. Wiedemannile, Helsingfors 22.09.1921. Julius Ailio oli parlamendisaadik (Sotsiaaldemokraatlik Partei) aastatel 1919—1921 ja 1924—1933, Senati haridustoimkonna abijuhataja (haridusminister) 1917 ja haridusminister 1926—1927. Teda tuntakse ka tööliste haridustöö edendajana, muuhulgas Tööliste Akadeemia (Työväen akademia) asutajana.

39/ Nendest sündmustest koos taust- ja kõrvalnähtustega vt. Salminen 1993, eriti 25—30 ja 36—39.

Kasutatud arhiivimaterjalid.

ETA KM - Eesti Teaduste Akadeemia F.R. Kreutzwaldi nimeline Kirjandusmuuseum, käsikirjade osakond, Tartu. Soome arheoloogide ja etnograafide kirjavahetus eestlastega.

HYK Coll. 230 - Helsingi Ülikooli raamatukogu, A. M. Tallgreni kirjade kogu.

MV ark. os. - Muuseumiameti (Museovirasto) arheoloogia osakond, Helsingi.

- Julius Ailio kogu;
- A.M. Tallgreni kogu;
- Aarne Äyräpää (Europeaus) kogu.

SMY - Soome Muinasmälestiste Ühingu (Suomen Muinaismuistoyhdistys) arhiiv: saabunud kirjad 1870—1917. Muuseumiameti raamatukogu, Helsinki.

ÄSA - Äyräpää (Europeaus) perekonna arhiiv: kirjade kogu, asekohtunik Matti Äyräpää valduses, Helsingi.

Kasutatud kirjandus.

Ailio, J. 1924. Katsaus Viron myöhäisimpiin arkeologisiin tutkimuksiin. — Suomen Museo, XXX.

Arukaevu, J. 1994. Seltsiliikumise üldolustik 1880. aastatel. Võim ja organiseerumine. — Kleio, 10.

Aspelin, J.R. 1875. Suomalais-Ugrilaisen muinaistutkinnon alkeita. — Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia, 51. Helsinki.

Aspelin, J.R. 1877-1884. Muinaisjäännöksiä Suomen suvun asumus-aloilta. Antiquités du Nord Finno-Ougrien, I—V. Helsinki.

Cleve, N. 1926. Bibliografi över Finlands arkeologiska litteratur 1918—1925. — Finskt Museum, XXXIII.

Eringson, L. 1970. Эрингсон Л. К. Из истории эвакуации Тартуского университета 1915-1918 гг. Eesti NSV ajaloo küsimusi, VI. Tartu Riikliku Ülikooli Toimetised. Vihik 258. Tartu.

Hackman, A. 1905. Die ältere Eisenzeit in Finnland, I. Die Funde aus den fünf ersten Jahrhunderten n. Chr. Helsingfors.

Hausmann, R. 1899. Überblick über die Entwicklung der archäologischen Forschung in den Ostseeprovinzen während der letzten fünfzig Jahre. — Труды X-го Всероссийского археологического съезда в Риге в 1896 г. Том II.

Hudjakov, 1931. Худяков М. Г. Финская экспансия в археологической науке. Сообщения Государственной Академии Материальной культуры 11-12/1931.

Jaanimäe, L. 1995. Muinasteadus Tartu Ülikoolis 1920—1940. — MT, 3.

Jung, J. 1883. Liivin- ja Vironmaan muinoishautoista ja kivilaiteista. — SMYA, VI.

Kivikoski, E. 1936. Suomen arkeologinen bibliografia 1926—1935. Die archäologische Bibliographie Finnlands 1926—1935. — Suomen Museo, 1935.

Kivikoski E. 1960. Tehty työ elää. A.M. Tallgren 1885—1945. Helsinki.

Kriiska, A. 1995. Aarne Michaël Tallgren. — *Kleio*, 11.

Linnus, J. 1993. Museum Artium 190. — *Kleio*, 8.

Linnus, J. 1994. Ilmari Manninen. — *Kleio*, 10.

Linnus, J. 1995. Arheoloogiaprofessor A.M. Tallgren ja Eesti Rahva Muuseum. *Kleio*, 11.

Lõugas, V. 1988. Kodu-uurijad ja Eesti arheoloogia kujunemine. *Jaan Jung* 150. — *Kodu-uurimise teateid*, 13. Tallinn.

Moora, H. 1932. Meie teadusliku töö ülesandeist ja võimalusist väljaspool kodumaad rahvusvahelises ulatuses. — *Kultuuri ja teaduse teilt*. Tartu.

Niiranen, T. 1987. Axel Olai Heikel. Suomalais-ugrilaisen kansatieteen ja arkeologian tutkija. — *Snellman-instituutin julkaisuja*, 4. Kuopio.

Salminen, T. 1993. Suomalaisuuden asialla. Muinaistieteen yliopisto-opetuksen syntyvaihe 77—1923. — *Helsinki Papers in Archaeology*, 6. Helsinki.

Salminen, T. 1994. Finnish archaeologists in Russia and Siberia up to 1917. — *Archaeological collections from the Eurasian steppes in Finland. Catalogue of a special exhibition in the National Museum of Finland. Appendix in: South Asian Archaeology 1993. Proceedings of the Twelfth International Conference of the European Association of South Asian Archaeologists held in Helsinki University 5—9 July 1993. Volume II.* — *Annales Academiae Scientiarum Fennica B* 271. Helsinki.

Tallgren, A.M. 1916. Lisä Suomen historialliseen bibliografiaan. Suomen arkeologinen bibliografia. Ulkomailla julkaistu Suomea koskeva ja Suomessa ilmestynyt esihistoriaan ja keskiaikaan liittyvä kirjallisuus. Ilmestynyt ennen v. 1914. — *SMYA*, XXVII.

Tallgren, A.M. 1921. Piirteitä Viron muinaistutkimuksen vaiheista. — *Historiallinen Aikauskirja*.

Tallgren, A.M. 1924. Muse iehen työpöydältä. Kirjoitelmia muinaistieteellisten ja antikvaaristen harrastusten historiasta Suomessa. Helsinki.

Tallgren, A.M. 1925. Esiajaloolised Eesti asjad Helsingi muuseumis. — *Eesti Rahva Muuseumi Aastaraamat*, I. Tartu.

Tartu ülikooli ajalugu II. 1798-1918. Koostaja Karl Siilivask. Tallinn, 1982.

Äyräpää, A. 1946. Aarne Michaël Tallgren. Muistopuhe, pitänyt 8.11.1946 Aarne Äyräpää. — *Suomalainen Tiedeakatemia. Esitelmät ja pöytä irjat* 1946. Helsinki.

Timo Salminen

ESTONIAN CONTACTS OF FINNISH ARCHAEOLOGISTS FROM ASPELIN TO TALLGREN — RESULTS AND PROBLEMS OF SCIENTOLOGICAL RESEARCH

The Finnish archaeology was born above all as fennomanic, national, Finno-Ugric research discipline. So the Finnish archaeologists had close contacts with Estonia living the time of her national awakening. Especially worth mentioning in this respect are J.R. Aspelin and A.M. Tallgren.

Johan Reinhold Aspelin (1842—1915) was the founder of Finnish archaeology who had studied by Oscar Montelius in Sweden. He occupied the most important position in Finnish archaeology from the 1870's until his death.

Aspelin made two visits to Estonia, in 1869 and 1880. In 1869 he had just interested seriously in the antiquity of the Finno-Ugric peoples, which should be studied comparatively by arranging materials into chronological and national groups. During the 1870's Aspelin visited several museums in different parts of Europe and excavated in Russia. He published his results as a doctoral dissertation *Suomalais-Ugrilaisen muinaistutkinnon alkeita* (Elements of the Finno-Ugric Archaeology) in 1875.

After publishing his thesis Aspelin started compiling a large atlas of artefacts he considered Finno-Ugric. For that purpose he made his second trip to the Baltic Provinces, during which he visited museums e.g. in Tartu, Mitau (Jelgava) and Riga. He also stayed for some time with Jaan Jung in Abja, where they excavated some iron-age graves together. That way Aspelin hoped to get acquainted with Estonian, Livonian and Pre-Finnic, i.e. "Gothic" graves. It seems that he wanted to test practically his interpretation of the prehistory of the Finno-Ugric peoples formed in the whole of Russia in a smaller area. The finds of 1880 are now in the National Museum of Finland in Helsinki and the fifth folio of Aspelin's Atlas came out in 1884. Jung considered the experience he got working with Aspelin very important for his concept of archaeology in general and that of Estonia especially.

Already during his first trip to Estonia Aspelin met the Jannsen's family which was active in Estonian national awakening. Aspelin was especially worried about the cleft of the Germans and Estonians, which illustrates his own background as a son of the Finnish clergy, which was developed into a mediator between the social classes of the Finnish society. It is very interesting to notice how the different national "parties" in Estonia searched to reach the support of the Finns active in nationalistic disciplines.

The next generation of Finnish archaeology consisted mainly of Axel Olai Heikel (1851—1924) and Hjalmar Appelgren-Kivalo (1853—1937); Heikel was later well-known as a ethnographer. Of these two scholars just Heikel had close contacts with Estonian colleagues, but the main aim of his relationships was ethnographic.

In the beginning of the 20th century the Finnish archaeologists turned more towards Scandinavia, which means a slight decrease of the southern contacts.

Julius Ailio (1872—1933) has obviously had plans concerning the Estonian Stone Age but having lost the chair of archaeology at Helsinki University for A.M. Tallgren he devoted almost totally to politics.

With Aarne Michaël Tallgren (1885—1945) the Estonian bridge of Finnish archaeology reached an entirely new level. Tallgren was in many respects a pupil of Aspelin and had continued on the way of Ural-Altaic archaeology. So after hesitating a little he began eagerly to help Estonia building her national scholarly world. Tallgren was nominated the Professor of Archaeology at the University of Tartu in 1920.

So far the author has not had opportunity to shed light on the question why it was just Tallgren who was invited to Tartu. Originally he refused to take the professorship but until the spring 1920

he had changed his mind. It is possible and even probable that the professor of geography in Tartu J.G. Granö has influenced the decision of Tallgren.

In Tartu, Tallgren could start practically on a clean table and work like he considered to be the best way. This does not mean that he had underestimated the antiquarian work done in Estonia and Livonia in the 19th century; e.g. the catalogues compiled by Jaan Jung were used as a basis for the new compilation work in Tartu University.

Tallgren left Tartu in 1923 when it was becoming obvious that he was getting the newly-founded chair of archaeology in the University of Helsinki.

Tallgren was actively bringing other Finnish scholars to Estonia. Already before he was even asked for professor he had proposed to nominate Aarne Europaeus as Director of Estonian National Museum. It seems, however that Europaeus himself refused to take the job. Tallgren's influence was decisive in choosing Ilmari Manninen (1894—1935) to the same post.

Competition for the professorship of archaeology in Helsinki made for a short time the Estonian archaeology in Helsinki an object of debate in Finland, i.e. between Tallgren and Ailio.

Tallgren's staying in Tartu signified a change in the character of the Finnish-Estonian archaeological relationships. When for Aspelin the Baltic Provinces was a part of the large Finno-Ugric research area, a scholarly colony of Finland, the study of which was a duty of the Finns, Tallgren's Estonia was also figuratively an independent country — naturally within the borders of the Finno-Ugric community. He established the foundations of archaeological research of Estonia but he also formed a picture of Estonian prehistory from its own startingpoints.